4. Vahyin Yazılması ve Korunması

Kuşkusuz Hz. Peygamber’in asli görevlerinden birincisi, vahiy yoluyla gelen Kur’an metnini insanlara tebliğ etmekti.[18] Allah Resûlü bir taraftan tebliğ vazifesini yerine getirirken diğer taraftan da Kur’an’ın korunması amacıyla sahabîleri, Kur’an’ı okumaya ve ezberlemeye teşvik ediyordu.[19] Müslümanlar yeni bir dine girmenin verdiği heyecanla Kur’an metnini okuyor ve ezberliyorlardı. Ancak, Hz. Peygamber nâzil olan Kur’an vahyinin sadece ezberlenmesini yeterli bulmuyor, vahiy kâtiplerine Kur’an’ı yazdırıyordu.

Peygamberimiz risaletinin başlangıcından itibaren Kur’an'ı yazdırmak için okuma yazma bilen sahabîlerden bazılarını vahiy kâtibi olarak görevlendirmişti. Peygamberimiz’e vahiy geldiği zaman hemen kâtiplerinden birini çağırır ve gelen vahyi eksiksiz yazdırırdı. Bu amaçla Zeyd b. Sabit, Ali b. Ebi Talib, Muaz b. Cebel, Ubey b. Ka‘b gibi kişileri farklı zamanlarda vahiy katibi olarak görevlendirmişti.”[20] Vahiy süreci içerisinde Allah Resûlü'nün başka sahabilerine de vahiy yazdırdığı böylece vahiy kâtibi sayısının 40’ı geçtiği bildirilmektedir.

Peygamberimiz kendisine vahyedilen Kur’an ayetlerini görevlendirdiği vahiy kâtiplerine yazdırmıştır.

BİLGİ KUTUSU

Hz Peygamber (s.a.v.) devletin her kademesine atama yaparken Kur’an bilenlere öncelik vererek, Kur’an bilenleri önemsemiştir.
(bk. Buhârî, Meğâzî, 53)

15 Mennâu’l-Kattân, Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, s. 38.
16 bk. Buhârî, Salât, 1; Hac, 76; Enbiyâ, 5; Tevhid, 37.
17 Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, C 2, s. 996.
18 bk. Mâide suresi, 67. ayet.
19 bk. Buhârî, Fedâilu’l-Kur’ân, 20.
20 İbn Hacer, Fethu’l-Bârî bi Sahîhi Şerhi’l-Buhârî, C 9, s. 22.

BİLGİ KUTUSU

Vahiy kâtiplerinin sayısı kırka kadar ulaşmıştır. Mekke'de ilk vahiy kâtibi Abdullah b. Sa'd b. Ebî Serh, Medine'de ise Ubey b. Ka'b'tır. Daha sonra da bu işi devamlı olarak Zeyd b. Sabit yapmıştır.

ARAŞTIRALIM

Kur'an-ı Kerim'in kitap hâline getirilmesine neden ihtiyaç duyulmuştur? Araştırınız.

Hz. Peygamber, vahiy katiplerinin yazdığı ayetleri gözden geçiriyor, hata varsa anında düzelttiriyordu. Vahiy kâtiplerinden Zeyd b. Sâbit (r.a.) bu hususu şöyle anlatmıştır: *"Resûlullah bana vahiy yazdırıyor ve bitirince de yazdığım vahyi okutturuyordu. Eğer herhangi bir yanlış veya noksan bulursa bunu hemen düzelttiriyordu. Ben de ondan sonra kalkıp söz konusu vahyi insanlara bildiriyordum."*[21] Böylece Resûlullah'ın tashihinden geçen Kur'an metni, yine onun emriyle çoğaltılıyor, Müslümanların bir kısmı bu çoğaltılan nüshaları alıyor ve kendileri için özel nüshalar yazıyorlardı.

Kur'an'ın korunması ile ilgili yapılan işlerden birisi de inen vahiylerin Cebrâil'e (a.s.) arz edilmesidir. Arz, "sunmak, takdim etmek" demektir. Her sene Ramazan ayında Allah Resûlü kendisine o yıla kadar gönderilen ayetleri Cebrâil'e (a.s.) okuyordu. Buna da arz denilmektedir. Hadisler bu mukâbelenin zaman olarak geceleyin yapıldığını gösterir.[22] Kur'an vahyinin tamamlandığı Peygamber'in vefat yılında ise arz Ramazan ayı boyunca iki defa vuku bulmuştu. Bu bir anlamda Kur'an'ın baştan sona iki defa hatmedilmesi demekti. Bugün Müslümanların Ramazan ayında yaptığı mukâbele geleneği arz sünnetine uymanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

DEĞERLENDİRELİM

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) vahiy kâtibi Zeyd b. Sabit diyor ki: "Yemame Savaşı'nda ashabın öldürülmesinin ardından Hz. Ebu Bekir (r.a.) beni çağırttı. Yanına vardım, Hz. Ömer de (r.a.) oradaydı. Hz. Ebu Bekir bana dedi ki: Hz. Ömer gelip bana, 'Yemame'de Kur'an hafızları çok zayiat verdi. Bu gibi durumlarda hafızların ölmesiyle Kur'an'ın birçoğunun zayi olmasından endişe ederim. Bana kalırsa Kur'an'ın bir araya getirilmesi için bir emir çıkarman gerekir.' dedi. Ben de Hz. Ömer'e şöyle cevap verdim: 'Resûlullah'ın yapmadığı bir işi nasıl yapabilirim?' Hz. Ömer, 'Vallahi, bu hayırlı bir teşebbüstür.' dedi. Sonra bu iş üzerinde o kadar durdu ki bana söyleye söyleye sonunda Allah (c.c.), kalbimi bu işe ikna etti, ben de onun görüşünü benimsedim. Bu sözlerden sonra Hz. Ebu Bekir, bana, 'Sen akıllı ve güvenilir bir gençsin. Resûlullah'a gelen vahyi yazıyordun. Kur'an'ı araştır ve onu bir araya topla!' dedi. Bunun üzerine ben, 'Ebu Bekir (r.a) bana dağlardan birini taşıma vazifesi verse bu teklif ettiği işten daha ağır gelmezdi.' diye düşündüm. Sonra onlara, 'Sizler, Resûlullah'ın yapmadığı bir işi nasıl yapıyorsunuz?' dedim. Hz. Ebu Bekir, bana, 'Allah'a (c.c.) yemin ederim ki bu hayırlı bir iştir.' dedi. Hz. Ebu Bekir ısrarında devam edip durdu. Nihayet Allah (c.c.), Hz. Ebu Bekir ile Ömer'in akıllarını yatırdığı ve göğüslerini ferahlandırdığı bu işe, benim de gönlümü ferahlandırdı. Bunun üzerine ben de Kur'an'ın peşine düşüp gereği gibi araştırdım ve onu yazılı bulunduğu hurma dallarından, ince taş levhalardan ve hafızların ezberlerinden topladım."

(Buhârî, Fedâilü'l Kur'ân, s. 3)

Yukarıdaki metni Kur'an-ı Kerim'in mushaf hâline getirilmesinin önemi açısından değerlendiriniz.

21 Nûruddîn Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, C 1, s. 152; C 8, s. 257.
22 bk. Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 7; Ahmed b. Hanbel; Müsned, C 1, s. 326-363.

Vahyin gelişi sona erdiğinde Kur'an bir kitap haline getirilmemişti. Hz. Ebû Bekir (r.a.) halife seçildikten sonra yapılan Yemâme savaşında yüz kırk civarında kurrâ sahabî şehit düşmüştü.[23] Bu durum başta Hz. Ömer (r.a.) olmak üzere sahabede ayetlerin muhafazası konusunda endişe oluşturdu. İstişareler sonucu ayetlerin bir mushaf haline getirilmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir (r.a.), Zeyd b. Sâbit'i (r.a.) çağırarak ona Kur'an'ı cem etme görevini verdi. Zeyd de sahabeye duyuru yaptı ve ellerinde Kur'an metnine dair yazılı nüshası bulunanların iki şahitle bu metinleri kendisine getirip teslim etmelerini istedi. Bu ayetleri cem işi bir sene içinde tamamlandı. Bu şekilde oluşturulan mushaf, halife Hz. Ebû Bekir'e (r.a.) teslim edildi. Mushaf onun yanında korundu, vefatından sonra ikinci halife Hz. Ömer'e (r.a.) teslim edildi. Hz. Ömer'in (r.a.) şehit edilmesinin ardından kızı Hz. Hafsa'ya (r.a.) bu mushaf emanet olarak verildi.

Kur'an'ı korumak amacıyla girişilen faaliyetlerden biri de onun istinsahı yani çoğaltılmasıdır. Kur'an, Hz. Osman'ın (r.a.) devlet başkanlığı esnasında çoğaltılmıştır.[24] Böyle bir meselenin gündeme getirilmesinde Kur'an-ı Kerim'in okunmasıyla ilgili ihtilaflar başı çekiyordu.

Kaynakların ifadesine göre; komisyon, çoğaltma işini beş sene devam ettirerek yedi adet mushaf istinsâh edip bunlardan birini Medine'de bırakmış; diğerlerini de Mekke, Kûfe, Basra, Şam, Yemen ve Bahreyn'e göndermiştir.[25]

Kur'an'ın çoğaltılıp belli başlı İslami merkezlere gönderilmesine rağmen, Kur'an'ı okuma güçlükleri ve yanlışlıkları hâlâ devam ediyordu. Çünkü hareke ve şeklen birbirine benzeyen harfleri birbirinden ayırmak için noktalar henüz Kur'an'a konulmamıştı. Gerçi bu yazıyı sahabe hatasız bir şekilde okuyabiliyordu. Ancak hicri birinci asrın yarısından itibaren İslam'ı kabul edenlerin Arapça bilmemeleri, Kur'an'ı yanlış okumalarına sebebiyet veriyordu. Meselâ rivayete göre Osman b. Ebî Şeybe

﴿ اَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِاَصْحَابِ الْفِيلِ ﴾[26]

ayetinin başındaki [اَلَمْ] soru ve nefiy edatını hurûf-ı mukattaa kabul ederek "elif-lâm-mîm" şeklinde, Hamza ez–Zeyyât da

﴿ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ﴾[27]

23 Mustafa Sâdık Râfiî, İ'câzu'l-Kur'ân, s. 17.
24 Süyûtî, Târîhu'l-Hulefâ, s. 153.
25 bk. İbn Ebî Dâvûd, Kitabu'l-Mesâhif, s. 34.
26 Fîl suresi, 1. ayet.
27 bk. Bakara suresi, 1. ayet.

BİLGİ KUTUSU

Hz. Osman Dönemi'nde çoğaltılan mushaflardan üç tanesi zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bunlardan biri Topkapı Sarayı'nda (Hırka-ı Saâdet Dairesi'nde TSMK, nr. 44/32); biri Taşkent'te (Eski Eserler Müzesi) diğeri de Londra'da (British Library, nr. 2165) bulunmaktadır.

ARAŞTIRALIM

Kur'an-ı Kerim'in kitap hâline getirilmesine neden ihtiyaç duyulmuştur? Araştırınız.

DEĞERLENDİRELİM

"Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik biz! Onun koruyucusu da elbette biziz."
(Hicr suresi, 9. ayet)

Yukarıdaki ayeti okuyarak Kur'an'ın korunmuşluğu açısından değerlendiriniz.

ayetini [لَا زَيْتَ فِيهِ] şeklinde okumuştu.[28] Bu durumda doğru ve kolay okumayı sağlayacak bazı işaretleri Kur'an'a koymak gerekiyordu. İşte bunu ilk düşünen Basra Valisi Ziyâd b. Sümeyye (ö. 673) olmuştur. O, devrin dilbilimcisi Ebü'l-Esved ed-Düeli'den (ö. 688) bir sistem geliştirmesini istedi. Başlangıçta bu teklifi kabul etmeyen ed-Düelî, bir şahsın Tevbe 3. ayetteki bir kelimenin harekesini yanlış okuduğuna şahid olunca kararından vazgeçerek teklifi kabul etti. Düelî yanına bir kâtip alarak işe koyuldu. Düelî, ayetleri yavaş yavaş okuyor kâtip de farklı bir renkle fetha için harfin üstüne, kesre için altına, ötre için de önüne bir nokta koyuyordu.[29] Tamamlanan her sahife Ebü'l-Esved tarafından kontrol ediliyordu. Bu titiz çalışma sonunda Kur'an baştan sona harekelenmiş oldu.

Harekeleme işinden sonra harflerin noktası olmadığı için okumada yine de bazı zorluklar vardı. Irak Valisi Haccâc, b. Yûsuf (ö. 713) bu konudaki eksikliği sezmişti. Haccâc Nasr b. Âsım'dan (ö. 708) ve Yahya b. Ya'mer'den (ö. 746) bu iş için önlem almasını istemişti. Hareke ve harfler için konan noktaların karışmasının önüne geçmek için harflerin noktalamasında farklı renk mürekkep kullanılmıştır.[30] Bugün kullandığımız hareke ve nokta sistemini Halil b. Ahmed (ö. 791) geliştirerek bu işe son şeklini vermiştir.[31]

DEĞERLENDİRELİM

Buhâri (ö. 870) Kur'an'ın çoğaltılmasıyla ilgili ihtilafların sebebini şöyle anlatır: "Ermenistan ve Azerbaycan'ın fethinde düşmana karşı birlikte savaşan Suriyeli ve Iraklı askerler arasında okuma farklılıkları ortaya çıkmıştı. Askerlerin Kur'an'ı farklı şekillerle okumalarından etkilenen Huzeyfe b. el-Yemân, Hz. Osman'a (r.a.) geldi ve ona, 'Ey Müminlerin Emiri! Kalk, şu ümmet Yahudi ve Hristiyanların kitaplarında düşmüş oldukları ihtilafa düşmeden önce bu işin çaresine bak.' dedi. Bunun üzerine Hz. Osman (r.a.), Hz. Ömer'in (r.a.) kızı (Peygamber Efendimizin eşi) Hafsa'ya (r.a.) "Sendeki sahifeleri bize gönder, onları mushaflarda çoğaltalım, sonra sana iade ederiz." diye haber yolladı. Hafsa da bu mushafı Hz. Osman'a (r.a.) gönderdi. O, mushaf gelir gelmez Zeyd b. Sâbit, Abdullah b. ez-Zübeyr, Sa'îd b. el-Âs ve Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm'ı çağırarak onlara, Kur'an'ı istinsah etmelerini (çoğaltmalarını) emretti. Bu zatlar da Kur'an'ı çoğalttılar. Osman Kureyşli olan bu üç kişiye: 'Siz, Kur'an'dan herhangi bir konuda Zeyd ile ihtilâfa düşerseniz onu, Kureyş lehçesiyle yazınız. Çünkü Kur'an onların diliyle inmiştir.' dedi. Sayfalar mushaflarda çoğaltılınca da Hz. Osman (r.a.) bu sayfaları Hafsa'ya iade etti. Ardından da çoğaltılan mushaflardan çeşitli beldelere birer tane gönderdi ve gönderilen bu Mushafların dışındaki Kur'an nüshalarının yakılmasını emretti."

(Buhârî, Fedâilu'l-Kur'ân, 3)

Yukarıdaki metni okuyunuz ve Kur'an'ın çoğaltılmasının önemi açısından değerlendiriniz.

28 bk. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 94. [Bu okumaya göre söz konusu ibare "Onda yağ yoktur." şeklinde bir anlama gelmektedir. Halbuki ayetin asıl manası "Onda (Kur'an'da) şüphe yoktur." şeklindedir.]
29 İbn Ebî Dâvûd, Kitabu'l-Mesâhif, s. 144.
30 İbn Ebî Dâvûd, Kitabu'l-Mesâhif, s. 141; İsmail Hakkı İzmirli, Tarih-i Kur'an, s. 16.
31 İsmail Hakkı İzmirli, Târih-i Kuran, s. 16.